

Сучасний період розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом до порівняльного вивчення мов, до проблем корелятивності, які сприяють установленню типологічного ізоформізму та аломорфізму різних мов.

Як вважає Д.А. Долгополов, однією з найактуальніших проблем у сучасній теорії фразеології є виявлення подібностей і відмінностей фразеологічних систем споріднених і неспоріднених мов [1, с.37]. Її розв'язання, як вважають сучасні дослідники, зокрема А.В. Вурм, "... дасть змогу проникнути в таємниці фразотворчих закономірностей і встановити фразеологічні універсалії, що в свою чергу цінне як для загальної теорії семантики, так і для всебічного вивчення проблеми взаємозв'язків мови й мислення" [2, с.113].

Контрастивне вивчення фразеологічних систем німецької та української мов, як свідчать дослідження останніх років, тільки починається. Лише в 70-х роках з'явилися фрагментарні праці, що стосуються окремих питань контрастивної фразеології, зокрема німецької та української. [3; 4]

Незважаючи на те, що фразеологізація як мовне явище є універсальною, в кожній конкретній мові вона має свої особливі форми вираження. Це пояснюється тим, що фразеологізми порівняно з одиницями інших рівнів – фонемою, морфемою, словом – характеризуються складнішою лексико-граматичною і смисловою структурою. В утворенні, формуванні й розвитку цих структур особливу роль відіграють екстралінгвістичні та етнолінгвістичні фактори, які й обумовлюють їх національний характер.

Фразеологія, на думку сучасних дослідників-фразеологів, саме і є тією галуззю мовознавства, де найяскравіше відображається національна своєрідність мови. [5, с.49]

Виходячи з цього, мета даної публікації полягає в з'ясуванні шляхів передачі німецьких фразеологічних одиниць (ФО) українськими відповідностями.

Актуальність проведеного дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивчення фразеологічних одиниць в досліджуваних мовах в зіставному аспекті, необхідністю розробки моделі опису цих одиниць для їх порівняльного аналізу в досліджуваних мовах, а також недостатнім, а подекуди навіть фрагментарним дослідженням шляхів передачі німецьких ФО українською мовою.

Для здійснення мети даної публікації ми використовували праці А.Д. Райхштейна, С. Влахова, С. Флоріна, Я.І. Рецкера, В. Карабана, Л.С. Бархударова, С.Н. Муніци, А.В. Куніна, Д.А. Долгополова, А.Ф. Вурма, М.І. Умарходжаєва та інших вчених-лінгвістів, що працювали в сфері

фразеологічних зворотів.

Принципи перекладу ФО – одне з найважливіших питань сучасної фразеології, від правильного розв'язання якого залежить якість мови перекладу.

В основі перекладу фразеологізмів лежать формальні міжмовні відповідності, обумовлені спільністю понятійних систем у представників різних мов. Значна частина таких відповідностей склалася історично в процесі контактів між народами.

З огляду на це ми виділяємо такі групи ФО німецької мови:

- 1) ФО, які мають фразеологічні еквіваленти в українській мові;
- 2) ФО, у яких немає фразеологічних еквівалентів в українській мові, але є нефразеологічні еквіваленти, тобто окремі слова чи словосполучення нефразеологічного характеру, які відповідають німецькій ФО або ж розкривають її значення.

У сучасній німецькій мові є велика кількість сталих словослукчень, які відтворюються в певних мовних ситуаціях у готовому вигляді, а не утворюються щоразу на основі вже існуючих мовних елементів. В основі цієї відтворюваності лежать ті чи інші особливості вираження – специфічна предикативна сполучуваність, особливі синтаксичні зв'язки, звукове оформлення сталих словосполукчень тощо. Для сталих словосполукчень, отже, характерне "... сполучення стандартності мовного вживання і нестандартності мовного вираження" [6, с.30], що надзвичайно ускладнює проблему перекладу різних типів німецьких ФО українською мовою.

Сучасна мовознавча наука має в своєму розпорядженні чимало праць, присвячених проблемі перекладу німецьких ФО російською мовою, а щодо перекладу їх українською мовою, то є лише деякі фрагментарні дослідження з окремих питань цієї складної і актуальної проблеми [7]. На думку Л.С. Бархударова, складність її полягає в тому, що "... переклад має справу не з мовами як абстрактними системами, а з конкретними мовними творами (текстами), в межах яких відбуваються складне переплетіння і взаємодія якісно різнорідних мовних засобів, що є виразниками значення, - слів, граматичних форм, синтаксичних та "супрасегментних" засобів і т.п., які в своїй сукупності передають ту чи іншу семантичну інформацію." [8, с.17]

Адекватний переклад німецьких ФО українською мовою передбачає насамперед збереження всього обсягу референційних значень і стилістичного забарвлення. Отже, під час перекладу обов'язково передаються такі аспекти:

- 1) Основний зміст висловлювання;
- 2) Додатковий зміст висловлювання;
- 3) Актуалізований зміст;
- 4) Жанрово-стильова належність ФО;
- 5) Ступінь мовної стандартності (вживаності).

Проблема перекладу німецьких ФО українською мовою ускладнюється залежно від кількості зазначених аспектів, які треба передати при перекладі. ФО, природно, можуть різнитися також і роллю окремих аспектів у їх загальному семантико-стилістичному навантаженні.

Із сказаного випливає, що є різні способи передачі німецьких ФО українською мовою.

Серед досліджених нами лінгвістів не існує єдиної думки щодо перекладу фразеологізмів. Розглянемо різні думки.

С. Влахов та С. Флорін віднесли фразеологізми взагалі до неперекладної лексики: “У шкалі “неперекладності” чи “трудноперекладності” фразеологізми займають чи не перше місце: “неперекладність” фразеології відзначається всіма фахівцями в числі характерних ознак стійких одиниць...” [9, с.179]. Недивлячись на це, вони виділяють наступні способи передачі фразеологічних одиниць:

1. Фразеологічний переклад;
2. Нефразеологічний переклад.

Фразеологічний переклад передбачає такі типи передачі ФО:

1. Фразеологічними еквівалентами (маються на увазі повні (абсолютні) фразеологічні еквіваленти);
2. Частковими фразеологічними еквівалентами;
3. Відносними фразеологічними еквівалентами, що “...уступають абсолютним лише в тому, що відрізняються від вихідної ФО за будь-яким з показників: інші, часто синонімічні форми, невеликі зміни форми, зміна синтаксичної побудови і т.д.” [10, с. 185];
4. “Індивідуальними” еквівалентами.

Нефразеологічний переклад включає такі типи передачі ФО:

1. Лексичний переклад;
2. Калькування;
3. Описовий переклад.

На цьому С. Влахов та С. Флорін не зупиняються: вони виділяють ще контекстуальний та вибірковий переклад фразеологізмів, не відносячи ці два типи ні до якої конкретної групи: “Ми не вважаємо їх третім (після фразеологічного і нефразеологічного) типом перекладу... іноді це – нульовий переклад...” [11, с. 196].

Варто відзначити, що деякі лінгвісти, зокрема В.І Карабан, відносять вибіркового типу перекладу до основних типів перекладу ФО [12, с.323].

В.І. Карабан розглядає, на відміну від інших лінгвістів, окремими главами переклад фразеологізмів, переклад прислів'їв та переклад прагматичних ідіом.

Фразеологізми він пропонує перекладати наступними шляхами:

1. Моноеквівалентний переклад, коли фразеологізму в одній мові безпосередньо відповідає лише один фразеологізм в іншій мові. Цей тип перекладу включає два підтипи:

- абсолютні фразеологічні моноеквіваленти;
- відносні фразеологічні моноеквіваленти.

Останній підтип ми вже зустрічали в класифікації С. Влахова та С. Флоріна.

2. Вибірковий переклад, коли з кількох фразеологізмів-синонімів вибирають найбільш адекватний відповідник.

3. Вільний переклад, що включає такі типи перекладу ФО:

- калькування;
- описовий переклад.

Як вже було зазначено вище, В.І. Карабан розглядає окремо переклад прислів'їв, зазначаючи при цьому, що «з точки зору перекладу прислів'їв доцільно розрізняти інтернаціональні та етноспецифічні прислів'я та образні і необразні прислів'я» [13, с.336]. Серед типів перекладу прислів'їв лінгвіст виділяє наступні:

1. Переклад еквівалентним прислів'ям;
2. Переклад відносним моноеквівалентом;
3. Переклад необразним відповідником;
4. Переклад варіантним відповідником, коли робиться вибір одного з кількох еквівалентних прислів'їв;
5. Вільний переклад, який передбачає:
  - калькування;
  - дослівний переклад;
  - описовий переклад.

Слід також зазначити, що В.І. Карабан окремо розглядає переклад прагматичних ідіом – повних або еліптичних сталих речень, що вживаються у певних ситуаціях спілкування, смисл яких іноді не виводиться прямо із змісту речення: обережно, пофарбовано!; як знаєте.

Я.І. Рецкер відмічає: “Перекладач повинен вміти самостійно розбиратися в основних питаннях теорії фразеології, вміти виділяти фразеологічні одиниці, розкривати їх значення і передавати їх експресивно-стилістичні функції в перекладі.” [14, с. 145] Він розглядає переклад образних ФО та переклад ФО, позбавлених образної основи. Образні ФО варто перекладати, на думку Я.І. Рецкера, наступними способами:

1. З повним збереженням образу;
2. З частковим збереженням образу;
3. З повною заміною образності;
4. З повним зняттям образності.

В.І. Гавриць та О.П. Пророченко поряд із традиційними видами перекладу (повні фразеологічні еквіваленти, часткові фразеологічні еквіваленти, описовий переклад) виділили ще комбінований переклад, при якому ФО може перекладатися декількома способами [15].

Таким чином, проаналізувавши палітру думок щодо перекладу фразеологізмів, ми вирішили надати їх збірну та, наскільки це можливе, максимально повну класифікацію, зібравши всі виявлені нами в процесі аналізу типи перекладу:

1. Еквівалентний переклад ФО з німецької мови на українську

С. Влахов та С.Флорін назвали цей тип перекладу “фразеологічним перекладом”, проте ми обрали назву “Еквівалентний переклад ФО”, бо, на нашу думку, вона більш точно відображає сутність цього типу перекладу. Серед еквівалентних ФО ми виділяємо наступні:

- 1) Абсолютні фразеологічні еквіваленти, які збігаються за лексичним та

фразеологічним значенням, граматичною структурою, лексичним складом, стилістичним забарвленням, а також за вживаністю в мові. Деякі дослідники, зокрема Л.С. Бархударов, відзначають, що випадки повного збігу лексичних одиниць різних мов у всьому обсязі їх референційних значень відносно рідко трапляються в мові [16, с.75].

Абсолютними фразеологічними еквівалентами перекладаються в основному:

а) фразеологічні вирази (прислів'я, приказки, інтернаціональні фразеологізми тощо):

die Extreme berühren sich – крайності сходяться; heilige Einfeld – свята простота; auf dem großen Fuß leben – жити на широку ногу;

б) деякі парні словосполучення:

hin und her – туди і назад; Freund und Feind – друг і недруг;

в) значна частина компаративних ФО:

weiß wie Schnee – білий як сніг; hungrig wie ein Wolf – голодний як вовк;

г) деякі дієслівні словосполучення:

die Katze im Sacke kaufen – купити kota в мішку; mit dem Feuer spielen – грати з вогнем; gegen den Strom schwimmen – плисти проти течії.

2) Часткові фразеологічні еквіваленти, коли ФО в порівнюваних мовах мають лексичні, граматичні та лексико-граматичні відмінності при однаковому значенні й тій самій стилістичній забарвленості. Серед часткових фразеологічних еквівалентів розрізняють:

а) українські фразеологічні еквіваленти німецьких ФО, які збігаються за значенням, стилістичним забарвленням, близькі їм за внутрішньою формою, але мають певні лексичні відмінності:

das sind ja Apothekerpreise! – це ж шалені ціни!; um des Kaisers Bart streiten – сперечатися про дрібниці, про щось неістотне;

б) українські фразеологічні еквіваленти німецьких ФО, які збігаються за значенням, внутрішньою формою, стилістичним забарвленням, але мають певні граматичні розходження:

es ist ein Aber dabei – тут є деякі ускладнення; reine Bahn machen – усунути перешкоди.

в) українські фразеологічні еквіваленти німецьких ФО, які збігаються за значенням, стилістичним забарвленням, але мають певні лексичні розходження та розходження в плані внутрішньої форми;

Rom wurde nicht in einem Tage erbaut – Київ не відразу збудований; nach Adam Riese – за точними підрахунками

Більшість німецьких прислів'їв і приказок, перекладених за допомогою часткових фразеологічних еквівалентів, зберігає національний колорит мови.

Варто зазначити, що деякі дослідники, зокрема В.І Карабан та С. Влахов, називають часткові фразеологічні еквіваленти “відносними фразеологічними еквівалентами”.

С. Влахов під терміном “часткові фразеологічні еквіваленти” розуміє такі еквіваленти, які реалізуються в мові перекладу не у всіх значеннях

вихідного фразеологізму. Таке явище виникає, якщо фразеологізм в мові-оригіналі має кілька значень.

3) Контекстуальні фразеологічні еквіваленти, які широко вживаються при перекладі приказок, прислів'їв, вигуківих ФО тощо. Переклад за допомогою контекстуальних фразеологічних еквівалентів передбачає вклинювання слів-компонентів для більш адекватної передачі значення німецького фразеологізму: *das ist keinen Taler wert* – це не варте й ламаного гроша (щербатої копійки).

Таке вклинювання спостерігається і в німецьких ФО. Так, вираз *das ist Beutelschneiderei* трапляється також у формі *das ist die frechste Beutelschneiderei von der Welt!* – це нечуване здирство. Тут відбулося вклинювання прикметника *frech* та іменника *Welt*, що надало виразу більшої емоційності.

М.І. Умарходжаєв вважає контекстуальними такі фразеологічні еквіваленти, які в різних контекстах реалізують своє фразеологічне значення по-різному: *ins Gras beißen* – простягти ноги; урізати дуба; простягтися [17]. С. Влахов та С. Флорін назвали такий тип еквівалентів „індивідуальними“ еквівалентами.

2. Вільний переклад ФО з німецької мови на українську

У С.Влахова цей тип перекладу має назву “нефразеологічний переклад”, проте термін “Вільний переклад”, запропонований В.І. Карабаном, здається нам більш вдалим. До цього типу перекладу вдаються, коли немає фразеологічного еквівалента в українській мові. Тут розрізняють такі види перекладу:

1) Описовий переклад, при якому значення німецької ФО передається змінним словосполученням без специфічних формальних жанровостильових особливостей ФО. Опис використовують тоді, коли в українській мові відсутній абсолютний або частковий еквівалент німецької ФО, а дієслівний переклад цієї ФО неможливий. Такий переклад передбачає передачу загального змісту німецького сталого словосполучення звичайним словом або словосполученням нефразеологічного характеру. Образна німецька ФО втрачає свою образність, передається лише її загальне значення. Так перекладають здебільшого ФО термінологічного характеру, які не можна перекласти інакше:

Sich auf das Hosenboden setzen – засісти за уроки, узятися за навчання;
Die Luft ist rein – можна нічого не боятися; *um ein Butterbrot kaufen* – купити щось душе дешево.

2) Дослівний переклад, який передбачає дослівну передачу німецької ФО українською мовою. До нього вдаються тоді, коли у виразі є реалії, характерні для німецької мови. Дослівний переклад, на думку дослідників, зокрема А.В. Куніна, доцільний тоді, коли образ, що лежить в основі фразеологізму, важливий для розуміння тексту, а заміна його іншим образом не дає достатнього ефекту. Дослівний переклад передбачає також пояснення значення німецької ФО окремими словами або змінними словосполученнями. Так, вираз *sich vom Stegreif nähren* дослівно перекладається “харчуватися

стременими” (Stegreif – стремено), тобто здійснювати грабіжницькі напади верхи на коні. Вираз виник у XIV – XVI ст., коли збіднілі рицарі займалися грабунком на великих дорогах. Звідси переносне значення звороту: жити грабунком.

3) Кальки, до яких вдаються у таких випадках:

а) коли перекладають безеквівалентні ФО, якщо їх не можна перекласти інакше:

Vlaustrumpf – англ. Blue stocking – рос. Синий чулок – укр. Синя панчоха;

der Kampf ums Dasein – англ. Struggle for life – рос. Борьба за существование – укр. Боротьба за існування;

б) коли хочуть зберегти національний колорит виразу. У таких випадках перед українським еквівалентом ставиться позначка пор. (порівняй);

das Karnickel hat angefangen – розм. ірон. Першим почав кролик (пор. Буває, що й теля вовка хапає).

4) Переклад за допомогою словесних еквівалентів, при якому деякі ФО перекладаються українською мовою за допомогою словесних еквівалентів, тобто одним словом: die Ewige Stadt – Рим; blaue Bohnen – кулі; eine (putzige або ulkige) Gurke – дивак; das starke Geschlecht – чоловіки. С. Влахов називає такий тип перекладу “лексичним перекладом”.

3. Вибірковий переклад ФО з німецької мови на українську

Деякі дослідники, зокрема В.І. Карабан, виділяють вибірковий переклад ФО, при якому з кількох фразеологізмів-синонімів доводиться вибирати найбільш адекватний варіантний відповідник. Цей тип перекладу можна протиставити моноеквівалентному перекладу, при якому одному фразеологізму в німецькій мові відповідає лише один фразеологізм в українській. При вибіркового перекладі слід врахувати, що вибір потрібного варіанту залежить від контексту та, вибираючи в якості перекладного відповідника один фразеологізм з кількох синонімічних, потрібно ретельно зважувати всі аспекти такого фразеологізму.

Наприклад, німецькій фразеологізм sich mit Petrus bekannt machen можна перекласти на українську багатьма фразеологічними еквівалентами: піти з життя, відійти в інші світи, відправитися до праотців, спочити вічним сном, віддати Богові душу, урізати дуба. Оскільки наведені українські ФО мають різне стилістичне забарвлення, перекладач повинен особливо ретельно добирати відповідник.

4. Комбінований переклад ФО з німецької мови на українську

Лінгвісти В.І. Гаврись та О.П. Пророченко називають серед типів перекладу ФО також комбінований переклад.

Комбінований переклад – це такий тип перекладу, при якому ФО може одночасно перекладатися різними способами: наприклад, і фразеологізмом, і словесним еквівалентом,:

an der Spitze sein (або stehen) – бути на чолі, очолювати; großen Staat machen – жити на широку ногу, розкошувати.

Не можна не згадати, що в німецькій мові, як і в інших мовах, зокрема в українській, є іншомовні безперекладні фразеологічні звороти: *cherchez la femme!*; *alma mater*; *ab ovo*; *dum spiro, spero*.

Таким чином, проаналізувавши наукові твори багатьох лінгвістів, а саме праці С. Влахова, С. Флоріна, В.І. Карабана, В.І. Гаврися, О.П. Пророченка та інших, ми побачили, що думки дослідників щодо перекладу фразеологізмів різняться: вони виділяють різні способи передачі фразеологізмів з однієї мови на іншу. Не існує також єдиної термінології щодо цих способів. Так, наприклад, більшість дослідників вважають за потрібне виділяти еквівалентний спосіб перекладу фразеологізмів, відносячи до цього способу повні та часткові фразеологічні еквіваленти. Але деякі дослідники, зокрема В.І. Карабан, С. Влахов та С. Флорін, називають повні еквіваленти “абсолютними” або просто “фразеологічними еквівалентами”, а часткові еквіваленти “відносними”. При цьому С. Влахов та С. Флорін виділяють і часткові фразеологічні еквіваленти, надаючи їм інший сенс. Існує ще багато прикладів, в яких можна побачити, що термінологія типів перекладу у різних дослідників не збігається.

У даній публікації ми зробили спробу надати збірну класифікацію типів перекладу на основі досліджених нами творів лінгвістів.

Література

1. Долгополов Д.А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии. – К, 1973. – 41 с.
2. Вурм А.Ф. Сходство и различия русской и чешской фразеологии. – М: “Русская речь”, 1976, №4, с. 113-117.
3. Кудіна О. Ф. Компаративні ФО з компонентом “власна назва” у німецькій та українській мовах // Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов – К: Радянська школа, 1977. – стр. 70-74
4. Кунин А.В. Перевод образных ФЕ в англо-русском фразеологическом словаре. Методический сборник переводческого факультета МГПИИЯ. – М: Высшая школа, 1969. - 344 с.
5. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. – М: Высшая школа, 1976. - 318 с.
6. Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы. – М: Высшая школа, 1971. - 175 с.
7. Муница С.Н. Адъективные компаративные фразеологические единицы в немецком и украинском языках - К: Радянська школа, 1975. – с. 17-21
8. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М: Высшая школа, 1975. - 240 с.
9. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М: Международные отношения, 1980. – с. 179-207
10. Влахов С., Флорин С. Зазн. праця
11. Влахов С., Флорин С. Зазн. праця
12. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову - Вінниця: Нова кн., 2003. – с. 321-324, 336-343, 355-357

13. Карабан В.І. Зазн. праця
14. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : Очерки лингвист. теории перевода - М. : Междунар. отношения, 1974. - 216 с.
15. Deutsch-Ukrainisches phraseologisches Wörterbuch in zwei Bänden von W.I. Gawris und O.P. Prorotschenko – K: Radjanska Schkola, 1981, Band II – с. 355-377.
16. Бархударов Л.С. Зазн. праця
17. Умарходжаев М.И. Очерки по современной фразеологии. – Ташкент, 1977. – 133 с.

УДК 1(477)

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ

**Ромашова Д.А, Чеснокова А.И.
Емельянова Н.Н.**

В истории мировой философской культуры особое место принадлежит украинской философии. Ее своеобразие определяется, с одной стороны, историческими условиями формирования этнической ментальности, и с другой, - влиянием лучших образцов философской мысли, отразивших становление классической философской культуры в европейском самосознании.

Особенность украинской философии заключается еще и в том, что она не представила себя в систематизированных и стройных теориях, за исключением некоторых учений (Сковороды, Юркевича, академической философии конца XIX – начала XX века), а растворила себя в литературно-публицистическом творчестве известных писателей и поэтов (Гоголь, Шевченко, Франко), полемической мысли украинского Ренессанса XV-XVI в (Г.Смотрицкий), реформаторских идеях братских школ и даже – в политических настроениях Южного общества декабристов.

В современном мире проблема украинского философского сознания как проявления драматичной духовной истории украинского народа, как отражение его ментального своеобразия и проявления самобытной национальной культуры остается актуальной и сегодня. Этим и обусловлен выбор данной темы.

ФИЛОСОФСКАЯ МЫСЛЬ КИЕВСКОЙ РУСИ

Начало формирования украинской философии целесообразно рассматривать в рамках эпохи Киевской Руси. В X столетии могущественное Киевское государство не имело единой религии. Языческие верования не способствовали объединению племен. Князь Владимир задумался над тем, чтобы найти более утонченные способы выражения духовных, социальных и мистических устремлений общества. Принятие христианства Киевской Русью разрушало все барьеры, которые разделяли ее с Византией и Европой. С христианством на Русь пришли не только священники, строители,